
ІСТОРІОГРАФІЧНИЙ ОГЛЯД

Даниленко В.

ІДЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ “ВОЗЗ’ЄДНАННЯ” УКРАЇНИ З РОСІЄЮ

В 2004 році в Україні і Росії відзначалася 350 річниця Переяславської Ради 1654 року, яка прийняла рішення про перехід України під зверхність московського царя. Дату і в Росії, і в Україні відзначають по-різному: одні святкують ювілей “возз’єднання”, інші розмірковують над плюсами і мінусами події, треті цілковито заперечують будь-який її позитив і акцентують на трагічних наслідках майже 340-річного перебування України в складі Росії. Вчені-історики і нині дискутують, яка форма стосунків між Україною і Московською державою декларувалася Переяславською радою: чи це був військово-політичний союз? чи протекторат? чи персональна унія? чи реальна? чи конфедерація? чи васалітет? Скоріше всього з точки зору українців – це був тимчасовий військово-політичний союз, яких тоді укладалося немало і Хмельницьким, і його попередниками, і його наступниками. З точки зору Росії – традиційне: підпорядкування і включення до свого складу, інкорпорація. Чи досягнуто було мети, яку ставив перед собою Хмельницький? Очевидно, що ні? Війна не припинилася, військові дії не тільки не припинилися, а розгорілися з новою силою, руйнуючи все на світі, Українська православна церква не була захищена, козацькі привілеї і вольності не були збережені, українська державність була втрачена. Вже через два роки після козацької Ради у Переяславі Б. Хмельницький говорив про необхідність тікати від московського православного царя і переорієнтуватися на Швецію. Але царські обійми були міцними. За якихось 100 років Україну зробили невід’ємною частиною Росії.

“Я повернула те, що було відірване” – такий напис на честь Катерини II був викарбуваний на медалі, випущеній в Росії у 1793 р.

Відповідно до цього напису, в Росії і в Україні впродовж 300 років історики і політики послуговувалися переважно терміном “приєднання” України до Росії. Домінуючою була концепція природного права Московської держави на українські землі і єдності російського народу.

Однак на початку ХХ ст. починає формуватися марксистська історіографія, в центрі уваги якої – класова боротьба. Національно-визвольну війну українського народу середини XVII ст. вона розглядає як соціальну революцію. Тож оцінка Переяслава різко змінюється. Історики-марксистки як у Росії М. Покровський, а в Україні М. Яворський, піддаючи гострій критиці російське самодержавство, пишуть про колоніальне загарбання України Росією, про змову правлячих кіл Росії і України проти трудового народу, про об’єднання їх зусиль у справі посилення експлуатації і соціального гніту селянства. Негативну оцінку одержує і Переяславська угода, і Б. Хмельницький. Б. Хмельницький за М. Покровським, як

представник класу експлуататорів буцімто мусив узяти на себе певні зобов'язання перед партнерами-експлуаторами, бо, цитую, “козацька революція ... була однаково страшною і панській, і дворянській державі” [1]. Зобов'язання, звісно, походили з ділянки гноблення експлуатованих, крізь призму чого й розглядаються. Березневі статті, які, за версією дослідника, закріплювали перетворення козацтва в клас експлуататорів. Тож перехід України–Гетьманщини під високу руку московського царя подається як зло, бо це консервувало, устійнювало соціальні антагонізми.

В 1924 р. в Харкові був опублікований “Нарис історії України” Матвія Яворського, в якому доволі докладно подавалася інтерпретація Переяславської угоди 1654 р. М. Яворський, зокрема, підкреслював, що Переяславська угода, перехід України під руку московського царя були для українців гіршим варіантом розвитку подій. “Вони (тобто українці), – писав М. Яворський, – не знали, що їх чекала в будуччині з рук московського дворянства і їхнього автократа, “білого царя”, куди гірша доля, як від шляхти” [2].

Існувала в 20–30-і роки також і така думка: приєднання України до Росії було для українського народу таким же лихом, як і перебування під владою Польщі. Однозначна оцінка подій в Україні в середині XVII ст. давалася у першому виданні Великої радянської Енциклопедії (т.39), яка вийшла у 1935 р. В ній Богдан Хмельницький характеризувався як „зрадник і перший ворог” національно-визвольного руху України, а Переяславський акт приєднання України до Росії кваліфікувався як „юридичне оформлення початку колоніального панування Росії над Україною”.

Одночасно у 30-і роки з'явилася і нова тенденція в оцінці і ставленні до факту приєднання України до Росії в 1654 р. В ході конкурсу на кращий підручник для 3-го і 4-го класів середньої школи з історії СРСР на офіційному рівні були вироблені нові концептуальні підходи до оцінки цієї події. Так, у постанові журі урядової комісії по конкурсу критикувався негативізм в оцінці авторами підручників факту приєднання України до Росії в XVII ст. В ній, зокрема, говорилося, що „перед Україною стояла тоді альтернатива – або були поглинутою панською Польщею і султанською Туреччиною, або перейти під владу Росії: вони не бачать, що друга перспектива була все ж найменшим злом”.

Саме з позицій “найменшого зла” написані „Історія СРСР”, яка видана у 1940 р. під редакцією Г.М. Панкратової, „Історія України: Короткий курс” (К., 1940), „Історія України”, т.1 С. Юшкова, Л. Славіна, М. Петровського, К. Гуслистого, опублікована в Уфі в 1943 р. В останній автори деталізують наслідки приєднання України до Росії, в спеціальному підрозділі „Приєднання України до Росії – найменше зло” прагнуть довести, що це саме так і було: „Цим приєднанням Україна врятувалась від небезпеки бути поглинутою панською Польщею і султанською Туреччиною. В результаті цього приєднання основна маса українських земель залишилась в складі Росії, зберегла свою народність і релігію; зберегла Україна і свою державність, бо приєднання відбулося на умовах васальної підлеглості України російському царю” [3]. В названих публікаціях присутні ще різкі класові оцінки події, хоча на перше місце виразно виходять оцінки політичні, національно-імперські.

Поворотним моментом у визначенні місця України в Союзі РСР і в українсько-російських взаєминах стала Друга світова війна. Війна, як відомо, змусила Сталіна і партійно-радянське керівництво допустити в більших масштабах російський і український патріотизм. Однак, якщо український патріотизм був суворо дозованим і вже в кінці війни фактично засуджений офіційною ідеологією, то культивування російського патріотизму з

завершенням війни стало нормою життя, правда вже під маркою радянського патріотизму і формування нової історичної спільності – радянського народу.

Новим ідеологічним змістом наповнювався і факт приєднання України до Росії. Вже у січні 1944 р. М. Хрущов звернувся до Сталіна з листом, в якому просив дозволу урочисто відзначити 290-у річницю приєднання України до Росії.

Стосовно листа відзначимо два важливі моменти. Перше, що М. Хрущов усвідомив і передбачливо сприяв повороту в „новій” сталінській національній політиці, спрямованій на перехід від обмеженого національного патріотизму, послаблення тиску на національні республіки до різкого посилення централізаторських тенденцій, адміністративно-силового єднання радянських республік і народів СРСР, передусім російського і українського. Випереджаючи події, він пропонував ще один спосіб посилення пропагандистських кампаній, що розгорталася в країні. Друге, що привертає увагу, – термінологія. Вона була традиційною. І наука, і суспільна практика не послуговувалися терміном „возз'єднання”. М. Хрущов, як було прийнято завжди, тоді і раніше, послуговувався в 1944 р. загальноприйнятим терміном „приєднання” України до Росії, що відображало реальний зміст події.

До листа Й. Сталіну керівник Компартії України додавав на узгодження проект постанови ЦК КП(б)У „Об ознаменовании 290-летия со дня присоединения Украины к России”. В преамбулі документа відзначалося, що 290 років тому назад навіки був утверджений нерушимий союз двох братніх народів – „великого українського народу з великим російським народом” (обидва народи визнавались рівновеликими).

Реакція московського керівництва на пропозиції М. Хрущова невідома, але відомо, що ніякого святкування „приєднання” в січні 1944 р. не було. Однак про свою ідею М. Хрущов не забув. Ідею „ювілею” було реалізовано через десять років, але вже як „возз'єднання”.

Не було реалізовано в 1944 р. й пропозицію М. Хрущова про передачу Криму Україні. Й. Сталін не підтримав цієї ідеї.

Після Другої світової війни російський акцент в національній історії народів СРСР посилювався, „менше лихо” поступово почали замінити поняттям „абсолютне добро”. В суспільній думці почали посилено культивувати тезу про російський народ як найвизначніший народ серед народів Радянського Союзу. Ця теза була покладена в основу всієї повоєнної радянської ідеології. Відбувся, за словами колишнього наркома освіти України О. Шумського, “розподіл народів Союзу за розумом, характером та ін.” [4]. Послідовно, відкрито чи завуальовано підкреслювалась роль російського народу як „старшого брата”, вищість російської культури, яка давала можливість прилучитись до найважливіших досягнень світової цивілізації. Тож, відповідно, вхідження неросійських народів до складу Росії оцінювалось як акт прогресивний.

Особливо агресивно нова інтерпретація історії народів СРСР насаджувалася в Україні. Цілеспрямована кампанія, керована безпосередньо КП(б)У, розгорнулася проти „неправильного” трактування вузлових питань української історії, передусім Хмельниччини. Одночасно і в Москві, і в Києві розроблялася схема трактування „одвічної нерозривної єдності росіян, українців і білорусів та їх історії”. В Україні на хвилі критики „націоналістичних концепцій Грушевського, Єфремова, Слабченка, Василенка, Гермайзе і Яворського пропагувалася нова періодизація української історії, як єдино можлива з точки зору „єдності історичної долі України і Росії”. В брошурі „Освободительная война украинского и белорусского народов против польских захватчиков. Богдан Хмельницкий”

(М., 1946) професор М. Петровський писав про приєднання України до Росії уже як про подію, що „відіграла виключно важливу роль у подальшій історії українського і російського народів”, мала „виключно сприятливе прогресивне значення для українського народу”, „величезну позитивну роль” в його історичній долі [5]. В 1947 р. в підручнику Г.М. Панкратової з історії Переяславської угоди було кваліфіковано як „з'єднання двох великих братніх народів”.

“В тісному зв'язку з історією російського, білоруського та інших народів Радянського Союзу” висвітлювалась історія України у двотомному виданні “Історія української РСР” 1953 р. і 1967 р. Автори постійно акцентують увагу читача на “величезному прогресивному значенні возз'єднання України з Росією для дальшого політичного, економічного і культурного розвитку українського та російського народів” [6]. У цих виданнях знайшла своє логічне завершення нова радянська концепція Переяславської угоди 1654 р. Відображаючи точку зору російської історіографії, вона стала домінуючою в українській радянській історіографії. І небагато знаходилося вчених, як М. Брайчевський, які б публічно ставили питання: “Приєднання чи возз'єднання?”.

Так формувалися засади „нової” концепції історичного розвитку України й українсько-російських взаємин. Остаточне формулювання знайшла вона в „Тезах про 300-річчя возз'єднання України з Росією (1654–1954 рр.)” ЦК КПРС. Суть її фактично зводилася до кількох основних положень: 1) „Російський, український і білоруський народи походять від єдиного кореня – давньоруської народності, яка створила давньоруську державу – Київську Русь”; 2) „борючись за національне визволення, український народ прагнув до возз'єднання з російським народом”, його опорою в цій боротьбі стала Російська централізована держава і старший брат – великий російський народ; 3) Переяславська рада – акт, що возз'єднав Україну з Росією і це „мало величезне прогресивне значення для дальшого політичного, економічного і культурного розвитку українського і російського народів”; 4) в результаті їх спільної революційної боротьби була створена Українська Радянська Соціалістична Республіка – „дійсно вільна, суверенна національна держава...” [7].

В тезах ЦК КПРС цілковито заперечувалася концепція історії України, розроблена М. Грушевським та його учнями і послідовниками. Київська Русь в них розглядається як загально руська, а не Українська держава; Переяславська рада оцінюється як об'єднання українського та російського народів у єдиній Російській централізованій державі, існування козацько-гетьманської Української держави взагалі не визнається; національно-визвольна боротьба українського народу в 1917–1920 роках названо „контрреволюцією”, а українських державних діячів М. Грушевського, В. Винниченка, С. Петлюру – „платними агентами іноземного імперіалізму...” [8].

Важливим чинником і запорукою подальшого успішного розвитку українського народу ЦК КПРС вважав насамперед міцний союз, взаємодопомога і дружба з „братнім російським народом”. „Тези про 300-річчя...” стали ще одним кроком на шляху теоретичного обґрунтування радянським режимом поступового зближення, а згодом і злиття націй СРСР в єдине російськомовне і російсько культурне ціле. Йшлося вже, як бачимо, не про „приєднання”, а про „возз'єднання” України з Росією. Оцінки історичних явищ у галузі історії України і їх характеристики визначили на кілька десятиліть характер досліджень історичного шляху та долі українського народу. В подальшому в усіх радянських виданнях допускалася лише одна трактовка, концентровано виражена все тією ж Великою Радянською Енциклопедією: „Возз'єднання України з Росією мало прогресивне

значення для розвитку української культури і освіти”, „відіграло велику прогресивну роль в її подальшому економічному, політичному і культурному розвитку” [9]. Радянські історики, в тому числі українські, вслід за крайньо реакційними ідеологами царизму, такими як Магницький, Уваров, Катков, Іловайський, Побідоносцев вважали, що „возз’єднання” України з Росією було не тільки актом прогресу, й великим благом для самого українського народу. Однак навіть у згадуваній Великій радянській енциклопедії 1977 року визнавалось, що „українці не мали можливості навчатися рідною мовою” [10]. „Прогрес” і „благо” були нівельовані тим, що Україна втратила найдорожче, що є в житті кожного народу – національну незалежність і Росія поширила на Україну свій політичний устрій і соціально-економічну систему – царський абсолютизм і російське кріпосне право.

У повоєнному періоду аберована інформація про Україну, її історію інтенсивно насаджувалася в довідкових виданнях, енциклопедіях, „наукових” працях, періодичній пресі. Російська наука взяла на себе завдання реабілітувати загарбницьку, колонізаторську політику царизму. Все, що суперечить ідеї російського централізму, оголошувалося “українським буржуазним націоналізмом”. якого не можна вивчати, хіба що паплюжити.

Українська історія була обезлюднена і дегероїзована. Десятки, сотні тих, хто впродовж віків боровся за свободу і незалежність України були поставлені за межі офіційної історії, визнані „зрадниками”. Історичні документи, джерела, праці, в яких явно присутній український національний дух, йшлося про самотність українського народу, сповідувалася філософія його самостійності і незалежності оголошено сумнівними, шкідливими і відправлено в переповнені спецхрани. На сторожі непорушності тези про „возз’єднання” надійно стояла тоталітарна репресивно-каральна державна машина, партійні комітети, радянські видавці, цензура і, найтрагічніше, самоцензура. Приєднання України до Росії в 1654 р. з усіма його „плюсами” і мінусами, трактоване як „возз’єднання”, торжество історичної справедливості насправді виявилось торжеством російської великодержавної ідеї.

Святкування 300-річчя Переяславської ради партійно-радянське керівництво повною мірою використало для пропагандистського обґрунтування життєво важливої для нього тези про відсутність до і після “возз’єднання” окремої від російської української нації, її культури і держави. Особлива увага приділялась нівелюванню духовної спадщини українського народу з метою відірвати його від історичних коренів, поступово витравити з народної пам’яті всі неповторні й самотні елементи, що визначали національну самосвідомість, місце у європейській і світовій цивілізаціях.

Наступним кроком, після тез ЦК КПРС до 300-річчя “возз’єднання” України з Росією, на шляху теоретичного обґрунтування поступового зближення, а згодом і злиття націй СРСР в одну став XXII з’їзд КПРС (1961 р.), який прийняв нову програму партії. Серед найбільш активно пропагованих в програмі перспектив розвитку комуністичного суспільства була і теза про поступове і неухильне стирання в СРСР національних відмінностей, особливо мовних. Правда, в програмі зазначалося, що цей процес буде довготривалим і завершиться він на наступному етапі розвитку національних відносин в СРСР, який характеризуватиметься подальшим “зближенням націй і досягненням їх повної єдності”.

Одним з головних ідеологів політики злиття мов і народів СРСР був провідний діяч Комуністичної партії, багаторічний секретар і член політбюро ЦК КПРС М. Сулов. Його філософію “єдиного радянського народу” навіть П. Шелест, керівник комуністів України, назвав через деякий час у своїх спогадах філософією “винищення окремих націй”. За визначенням П. Шелеста, це “добре продумана й замаскована пропаганда, спрямована проти

піднесення національної свідомості численних народів СРСР, вона закликає лише до єднання на основі єдиної культури, до сповідування партійних постулатів, до визнання зверхності “старшого брата”. А своє, рідне, прадавнє, що склалося історично, впродовж тисячоліть, топчеться й шельмується, зневажається й руйнується” [11]. Як “несувітній шовініст”. М. Суслов, за словами П. Шелеста, “зверхньо ставився геть до всіх націй і народностей, а Україну просто ненавидів лютою ненавистю. Йому здавалося, що саме це – гніздівля націоналізму...” [12].

Серцевиною концепції “радянського народу як нової історичної спільності” у відношенні до України була ідеологія “возз’єднання”. Саме в ній були закорінені основні елементи опорної конструкції теоретичного винаходу партії. Особливо яскраве вираження концепція знайшла під час святкування 325-річчя “возз’єднання України з Росією” в 1979 р. Відповідно саме в цей час тенденції у трактуванні історії України прийняли форму ще більш крайню, ніж це було у 50–60-ті роки. Зокрема, коріння “нової історичної спільності”, згідно нової інтерпретації, мало сягати ще до часів Київської Русі, де на базі спільної території та спільної (“давньоруської”) мови нібито утворилася “єдина давньоруська народність”. З цієї народності започаткувалися “старша” (як за віком, так і за статусом) російська та “молодші” – білоруська й українська нації. Навіть після розпаду Київської Русі усі три народи продовжували себе усвідомлювати як єдиний руський народ. Тому “возз’єднання” України з Росією у 1654 р., за новою концепцією, було обумовлено всім попереднім природним та історичним розвитком. Як гірко іронізували українські історики, згідно радянської історіографії Україна й українці появилися на земній поверхні лише для того, щоб “возз’єднатися” з Росією і росіянами [13].

Ідеологія „возз’єднання східного слов’янства” тотально насаджувалася в усіх сферах суспільно-політичного, культурного й духовного життя. Це була ширма, багатопланова пропагандистська кампанія, спрямована на дальше применшення місця і ролі українського народу, перекручення його історії, а, в підсумку, остаточну денационалізацію й асиміляцію.

Глибокий аналіз причин відродження переяславської ідеології в середині 50-х років дав І. Лисяк-Рудницький у своїй статті “Новий Переяслав”. Учений зробив висновок, що вона адресувалася передусім українській інтелігенції та бюрократії. “Кремлівські вожді, – писав І. Лисяк-Рудницький, – правдоподібно міркують собі так: якщо царям пощастило притягти до співпраці українське дворянство, то чому не мало б удатися приєднання, на цій же “переяславській” ідеологічній платформі, сучасної радянської української інтелігенції?” [14]. Підтверджуючи думку американського професора, інший вчений-історик професор С. В. Кульчицький у статті “Три Переяслави” підкреслює важливий висновок, до якого прийшли сучасні українські історики: після смерті Сталіна використання масового терору як методу державного управління стало неможливим [15]. Тож, слідє думати, потрібні були інші “інтегративні” шляхи і засоби утримання єдності радянської імперії.

Однак чи тільки цим зумовлювалось відродження “переяславської концепції”? Чи не був цей крок по суті реставрацією її дореволюційної версії? Справді, російський народ уже проголошений “провідною силою серед усіх народів СРСР”, партія потребувала теоретичного підсилення курсу на злиття націй і утворення єдиної радянської нації. Тож цілком логічно і закономірно, що на зміну тимчасовій тезі про “вічну дружбу двох братніх народів” повинна була повернутись до життя теза про “єдність російського народу”, про “триєдиний російський народ”.

“Сьогодні така постанова справи вже неможлива”, – писав Іван Лисяк-Рудницький, виходячи з об’єктивних обставин і закономірностей історичного розвитку, факту формування української нації. Але радянське партійно-державне керівництво далеко не завжди враховувало і рахувалося з історичною правдою, історичними фактами і закономірностями історичного процесу. Переможне завершення Другої світової війни створило нові умови і можливості для зміцнення радянської імперії і їх влада використовувала, реанімуючи старі, вивірені часом, але в нових умовах косметично оздоблені, ідейно-теоретичні надбання. Так, очевидно, сталося і з царською “перяславською концепцією”, про що переконливо свідчить подальший розвиток подій.

Справжня сутність ідеології „возз’єднання” була публічно розкрита російськими політиками в 1990-і роки, після проголошення Росією і Україною політичної незалежності. Вже на п’ятий день самостійного життя української держави до Києва прибула делегація Російської Федерації, яку очолював тодішній віце-президент РФ Олександр Руцькой. 29 серпня 1991 р. в українській столиці він дав прес-конференцію, в якій заявив, що „розкол росіян, українців і білорусів є найбільшою поразкою Російської Держави з часів Богдана Хмельницького”. СРСР він однозначно кваліфікував як „Росію, названу Радянським Союзом”.

Думки уголос відомого російського політика були і залишаються аксіомою для значної частини російської політичної, інтелектуальної й духовної еліти. 25 грудня 1998 р. при розгляді нижньою палатою Державної думи Росії проекту „великого” Договору з Україною Г. Тихонов, голова комітету Державної думи у справах СНД, відзначив: „Росія іде до інтеграції. Велика Росія, або Радянський Союз, – як угодно, кому як подобається називати”. Лідер Комуністичної партії Росії Г. Зюганов заявив: „Нашу єдину державу і єдиний, триєдиний російський народ – великоросів, малоросів і білорусів – розрізали по живому... Без слов’янської триєдності не може бути ніякого відродження нашої великої Батьківщини”. Ще красномовнішим був лідер Ліберально-Демократичної партії Росії В. Жириновський: „Про яку державу ви говорите? Де і коли? З 1917 по 1922 демократична Україна з Петлюрою і з Махно, і потім ми всіх вичистили з Києва. Тому що Київ – це початок Росії... Ніякої України немає!”. На думські вибори в грудні минулого року практично всі політичні сили йшли з гаслом “Відродимо велику єдину Росію”. Сергій Глазьев, один з переможців на виборах, перший номер у списку “Родіни” заявив: “У мене проста позиція щодо України – треба возз’єднуватися. Ми – розділений народ” [16].

Прагнення сучасної російської еліти вибудувати нову цивілізаційну східноєвропейську, або по-іншому “поствізантійську” модель розвитку, неминує веде до відродження на новій основі і в нових умовах “перяславської концепції”. Чи то на засадах диктатури, демократії, чи “ліберальної імперії”, головне – на правах російської власності. “Росія так багато віддала за останнє десятиліття, що питання про те, щоб “віддавати”, не порушується. Ми будемо брати, але в межах домовленостей і міжнародних угод” [17]. Ці слова належать найвищій посадовій особі сучасної Росії. В них – національна стратегія – вже не Радянського Союзу, а “Великої Росії”. Цілком у дусі “нових Переяславів”. “Новий 1654 рік можливий і навіть неминучий, – твердить директор Центру мов і культури СНД В. Нерознак. – Можна довго розмірковувати над суб’єктивними і об’єктивними передумовами такого об’єднання... Але при цьому можна забути про одне, що випало з уваги, – ми настільки уже асимілювалися один з одним, що навіть з наукової точки зору ми давно становимо собою один народ. Те, чим нині є українська державність, – досить

примітивне утворення, яке веде абсолютно програшні політичні ігри” [18]. У своєму ставленні до України Росія повсякденно підтверджує відомий політологічний постулат, що експансія – це життя, а життя – це експансія.

Аналізуючи сучасну російську суспільно-політичну думку патріотичного спрямування, академік І. Дзюба пише: “Картина політичних настроїв у Росії наочно засвідчує, що значна, коли не переважна, частина її політичної еліти і громадськості ніяк не хоче змиритися з втратою України: а саме так сприймається факт існування Української держави з погляду російських імперських інтересів і цілковитого неприйняття можливості інтересів українських. Про останні якщо й говориться, то лише задля ототожнення їх з інтересами імперсько-російськими. З роками, в міру утривалення державного статусу України, дедалі інтенсивнішою стає мобілізація імпер-патріотичної думки і дедалі хитромудрішою – “аргументація” необхідності реваншу, “реінтеграції”, нового “возз’єднання” тощо...” [19].

В сьогоднішній палітрі політичних настроїв, наукових праць і публіцистичних творів російської політичної і духовної еліти знаходимо ключ до розуміння справжньої сутності ідеології “возз’єднання” України з Росією, закладеної п’ятдесят років тому в згаданих тезах ЦК КПРС. Звичайно, в 1950–1980-ті роки вона була ретельно закамфльована в красиві і привабливі словесні упаковки, ритуальні заклинання, паради й фестивалі, дні і декади, „подарунки”, зокрема й Криму, нагороди й відзнаки для вірнопідданих українців. Ця ідеологія була продовженням нашої московсько-петербурзької історії, як її відзначив М. Драгоманов в кінці XIX ст. Ідеологія „возз’єднання” ще більше ламала „твердість духу і спини” українців, душила почуття національної гідності і самоповаги, подовжувала і збільшувала, за визначенням М. Драгоманова, „втрачений час” України, відлік якому поклала „козацька рада” в Переяславі в 1654 р.

Чи продовжимо “втрачений час” залежить від нас, нині суших. Сьогодні значна частина нашої еліти продовжує залишатися в полоні історичного міфу про Переяслав. Однак, якщо Україна насправді рухатиметься вперед по шляху незалежності, а еліта буде точно знати, що вона бажає, окрім майна, власності, то люди швидко забудуть і про приєднання і про возз’єднання. Як забули в Росії про приєднання Польщі чи Фінляндії. Можливо так буде і з українською історією.

Використана література:

1. Покровський М. Н. Русская история с древнейших времен. – М., 1933. – Т. 2. – С. 152.
2. Яворський М. Коротка історія України. – К., 1925. – С. 57.
3. Юшкою С., Славін Л., Петровський М., Гуслистий К. Історія України. – Т. 1. – Уфа, 1943. – С. 307.
4. Національні відносини в Україні у XX ст. Зб. документів і матеріалів. – С. 277.
5. Проф. Н.Н. Петроский. Освободительная война украинского и белорусского народов против польских захватчиков. БогданХмельницкий. – М.: Воениздат, 1946. – С. 54-55.
6. Історія Української РСР. У 2-х томах. – Т. 1. – К., 1967. – С. 231.
7. 300-летие воссоединения Украины с Россией. Сб. документов. – Симферополь: Крымиздат, 1954. – 1954. – С. 13-29.
8. Там само.
9. Большая Советская энциклопедия. – Т. 26. – М., 1977. – С. 562.
10. Там само.
11. Україна. – 1990. – № 21. – С. 21.
12. Там само. – С. 22.
13. Див.: Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX – XX ст. // http://history.franko.lviv.ua/monogrus_r6.htm.

14. Лисяк-Рудницький Іван. Історичні есе. В 2-х т. – Т. 2. – К.: Основи, 1994. – С. 300.
15. Кульчицький С. Три Переяслави // Дзеркало тижня. – 2002. – 31 серпня – 7 вересня (№ 33).
16. Українська газета. – 2003. – 18-24 грудня (№ 47).
17. Свобода. – 2003. – 30 вересня – 6 жовтня (№ 38).
18. Україна как центр Европы. – «Русский журнал», круглый стол
// <http://www.russ.ru/politics/polemics/20010806-ukr-pr.htm>
19. Іван Дзюба. Старі страхи і нові загрози // [tp://www.universum.org.ua/book/2001/dzuba_2.html](http://www.universum.org.ua/book/2001/dzuba_2.html).

*Казьмирчук Г., Латиш Ю.
(м. Київ)*

НОВИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З ІСТОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ

Доробок вітчизняної історії та права поповнився навчальним посібником О.В. Кузьминця і В.С. Калиновського «Історія держави і права України» (2-е вид., доп. – К.: Україна, 2002. – 448 с.).

Державності нашої країни судилася нелегка доля. Протягом багатьох віків український народ виборював свою незалежність. Вивчення вітчизняної історії держави і права особливо актуалізується сьогодні, коли молода українська держава перебуває на етапі свого становлення. Написання навчальної літератури з даної проблематики є нагальною потребою сьогодення.

В цілому, робота написана на високому методологічному рівні з урахуванням особливостей навчального посібника. У ній висвітлюється державний устрій, суспільний лад та право України від найдавніших часів до сьогодення. Автори розпочинають дослідження з перших державних утворень на території України, зокрема Аратти (Трипільської культури), Скіфії, Боспорського царства, грецьких полісів Північного Причорномор'я. Широко описана еволюція державної моделі та системи права стародавніх слов'ян і Київської Русі, проаналізовано суспільний лад антського союзу племен, процес формування Київської Русі, її державний та суспільний устрій, основні риси права, перші юридичні пам'ятки східних слов'ян. Зокрема, значну увагу приділено судовому процесу в Давньоруській державі, показано розгалуженість системи судоустрою.

У посібнику розглядається розвиток правових норм на території України у період її входження до складу Великого князівства Литовського і Речі Посполитої, аналізуються пам'ятки права даного періоду. Детально описана судова система України XIV – першої половини XVII ст. Автори вірно визначають її основні засади: залежність суду від адміністрації та зрощення з нею, становий принцип побудови судових установ тощо. Позитивною рисою посібника є характеристика державно-правової системи Кримського ханства, про існування якого на території України нерідко забувають деякі дослідники.

Становлення державності та розвиток права України у ході національно-визвольних змагань XVII–XVIII ст. – ще одна проблема, висвітлена у посібнику. Зокрема, автори приділили увагу формуванню української козацької держави (Війська Запорозького) та становленню органів державної влади й управління у період Національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького 1648–1657 рр. У посібнику досліджується розвиток державного апарату, зміни у суспільстві та правовій системі Гетьманщини. Проаналізувавши низку договорів (статей) українських гетьманів і російської влади, автори констатують поступове обмеження, а